

out the major types of linguistic manipulations and expressive language means for their realization, summarizes the process of identification and representation of implicit information. The author figures out the types of implicit senses according to representation methods and means of implicit information. The process of implicit information rendering is emphasized, which is dedicated to evaluative presuppositions, implemented through the evaluative vocabulary and rhetorical figures. The article stresses that the latter help an addressee to extract necessary information owing the determination of relationships of cause and effect between the components of an utterance. The process of deducing the conventional, subject and communicative implicatures is taken into consideration. The article uncovers the peculiarities of conventional implicatures and their indicators. The author points out that an addressee implements his / her convictions and stereotyped concepts for the subject implicature deduction, which may provoke the false conclusions. It is also stressed that the conventional meaning of used words and their referents, cooperative principle and its maxims, the context of an utterance and background knowledge are needed for deducing the communicative implicature providing that above mentioned information is relevant to both communication participants. The article summarizes the major peculiarities and methods of representation the manipulative implicitness in German advertising letters' translation.

Key words: manipulative implicitness, implicature, false conclusions, presupposition, cooperative principle.

УДК 811.161.2'37

Марія БОБРО

ДІЕСЛІВНА ЛЕКСИКА ЯК ХУДОЖНІЙ ЗАСІБ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ НЕЩАСЛИВОГО ЖИТТЯ В ПОЕЗІЇ Т. ШЕВЧЕНКА

У статті розглянуто дієслівну лексику як художній засіб вербалізації ідеї нещасливого життя в поезії Т. Шевченка. Виділено лексико-семантичні підгрупи дієслів на позначення нещасливого життя та страждань, схарактеризовано особливості їх вживання для художнього втілення відповідної теми у поетичних україномовних творах автора. Проаналізовано специфіку використання окремих дієслівних номінацій, що складають важливий фрагмент поетичного словника поета в контексті базових для художнього універсуму Т. Шевченка ідей, ціннісних характеристик світу та людини.

Ключові слова: художній світ Т. Шевченка, нещасливе життя, лексико-семантична група, метафора.

Для поезії Т. Шевченка визначальною є настанова на зображення нещасливого життя. У своїй реалізації настанови на художнє осмислення українського життя як життя нещасливого, енгармонійного та його поетикальному вираженні поет міцно спирався на базові параметри національної мовної картини світу та лексичне багатство української мови.

Зауважимо, що в українській мовній картині світу нещасливе життя осмислюється за допомогою таких співвідносних понять, як «горе», «біда», «муки», «страждання» (*бідкатися, мучитися, мордуватися, перегорювати*). Ціннісними координатами для вираження поняття «нещасливе життя» є «важкі умови життя» (*задихатися, животіти, скніти*); «поганий фізичний стан» або «поганий стан здоров'я» (*клизати, чапіти*); «безрадісність», «відсутність різноманіття, руху вперед» (*тліти, животіти*). Часто воно супроводжується бідністю, голодом та важкою, виснажливою працею (*бідувати, злиднювати, голодувати, гарувати, пиньгарити*). У номінаціях закріплено метафоричні образи кислого та гіркого (*прокисати, нагіркуватися*), гниття (*гнити*), тління (*тліти*) тощо, з якими асоціюється погане, нещасливе життя. У нашому розпорядженні понад 130 дієслів, що належать до лексико-семантичної групи «нещасливе життя», вилучених методом суцільної вибірки з поетичних творів Т. Шевченка. Мета – проаналізувати особливості мовного втілення ідеї нещасливого життя у поетичних образах україномовних віршованих творів автора.

Поетичні образи Т. Шевченка виявляють виразний перегук із конститuentами української мовної картини світу. Стрижневими елементами поетичного словника українського письменника для вираження відповідної теми є слова *сумувати, нудити, погибати, в'янути, сохнути, тужити, журитися, блудити* тощо. З-поміж них можна виділити лексико-семантичні підгрупи за ознаками руху (*блукати, мандрувати*), психічного стану (*сумувати, каратись*), фізичного стану (*хиріти, пропадати*), соціальних, фізичних, моральних страждань (*терпіти, мордуватися*) тощо.

Важливий фрагмент поетичного словника Т. Шевченка становлять дієслова із значенням руху (*блукати, блудити, проблукати, мандрувати, тинятися*). Часто «блукують світом» люди у пошуках своєї долі: «*Той блукає за морями, / Світ перепливає, / Шука долі, не наводить – / Немає, немає!*» («Сліпий» [2, с. 299]). Блукати може оповідач, блукає доля, блукають нещасливі дівчата, сироти, блукають козаки, гайдамаки тощо.

Далекий шлях означає смерть, нещастя, навіть небуття [1:151]. Постійна необхідність змінювати місце перебування позбавляє людину одного з найважливіших складників щастя – можливості бути поруч із рідними і дорогими людьми. Так, рішення батька розділяє Степана і Ярину на довгих п'ять років: «*І так, і сяк, / І треба б то, і шкода. / Ні, буде треба, хоч два года / Нехай по світу поблукає*» («Сліпий» [2, с. 299]). Звернімо увагу на мотив блукання. Як правило, герой у Шевченковому світі блукає поза межами своєї Батьківщини, на чужині. Тим самим автор означає відцентровий рух від свого простору до чужого: *Подивися на Ярему, / Де ти? може гине / Може тяжко кляне долю, / По Польщі блукає...*» («Гайдамаки» [2, с. 165]) Утім, герой у Шевченковому світі може блукати не лише на чужині, а й у своєму українському світі, але в будь-якому разі поза межами своєї малої Батьківщини. Саме тому дієслова на позначення такого способу життя супроводжуються у Т. Шевченка негативними епітетами («...*тяжко блукать в світі*», «Гайдамаки» [2, с. 134]) або контекстами з пейоративною семантикою («*Чорніше чорної землі / Блукують люди...*», «І виріс я на чужині» [3, с. 120]), таке життя завжди означає розлуку («*Як мандрували день і ніч, / Як покидали запорожці / Великий Луг і матір Січ...*», «Іржавець» [3, с. 45]). Блукують люди одинокі, які не мають дому, або покидають його («...*княжна / Блукає по світу одна...*», «Царі» [2, с. 165], «*Де ж Катруся блудить? / Попідтинню ночувала...*», «Катерина» [2, с. 104]), покидають свою країну («...*тиняючи на чужині...*», «Варнак» [3, с. 73]). Саме таке життя часто чекає сиріт: «*Сирота в ряднині, я колись блукав, / Без свити, без хліба, по тій Україні...*» (Гайдамаки [2, с. 188]).

Дієслово *ходити* в значенні «бути живим» є нейтральним за значенням, але у Т. Шевченка воно називає життя як існування, вказуючи на відсутність його соціальних ознак: «*Помарніли ми*

обоє – / Я в неволі, ти вдовою, / Не живем, а тільки ходим / Та згадуєм тії годи, / Як жили колись.» («І широкою долину...») [3, с. 151]).

Нещасливе життя людини художньо ідеологізується за допомогою зображення негативних емоцій людини як модусу її психологічного буття. Палітра негативних емоцій в творах Т. Шевченка досить широка: *сумувати, квилити, плакати, ридати, нудити, журитися, каратися, стогнати* тощо. Часто поет вдається до прийому градації: *«Зажурилась чорнобрива, / Тяжко зажурилась. / Плаче, плаче та ридає, / Як рибонька б'ється...»*. («Навгороді коло броду») [3, с. 152]).

Подібний емоційний стан окреслює модус існування українського світу як світу сповненого печалі, плачу й суму. «Вихідний пункт поетових онтологічних розмислів – констатація того, що в реальному світі панує зло... [Він] вибирає найтрагічніші епізоди й сюжети з Біблії, історії та із сучасної йому кріпосницької дійсності, передбачає майбутні катастрофи у власному житті, в бутті України та людства. Наслідки панування світозла Шевченко вражаюче розкриває і на прикладах власної долі, й зображуючи долю жінки та України» [1, с. 52]. Звісно, причинами суму та печалі є різні чинники: самотність, нещасливе кохання (*«Ти ж під тином, / Сумуючи, у бур'яні / Умерла з голоду.»*, «Марія» [3, с. 329]), розлука (*«Там десь милий чорнобривий / Співає, гуляє, / А я плачу, літа трачу, / Його виглядаю.»*, «Тополя» [2, с. 118]), поневолення (*«Може, гине, / Може, тяжко клене долю, / Клене, умирає, / Або в пана у кайданах / У склепу конає.»*, «Гайдамаки» [2, с. 165]). Звернімо увагу на використання дієслова «плакати» в поезії Т. Шевченка. У художньому світі автора плаче сирота (*«...подивляться, / Як сирота плаче»*, «Вітер з гаєм розмовляє...») [1, с. 193]), дитина (*«По селах голі плачуть діти – / Батьків немає»*, «Гайдамаки», [2, с. 180]), дівчина (*«Пішла селом, / Плаче Катерина»*, «Катерина» [2, с. 99]), козак (*«Плаче козак – шляхи биті / Заросли тернами»*, «Думка» [2, с. 81]), плаче мати (*«Плаче мати одна в хаті, / А дівчина в гаї»*, «Сова» [2, с. 262]), старий чоловік (*«А він, сліпий, сивоусий, / Про колишнє плаче»*, «Мар'яна-черниця» [2, с. 201]), плаче Матір Божа (*«Та плаче праведная Мати, / Колиску тую плетучи»*, «Марія» [3, с. 322]), плаче сама

Україна («Дніпро на нас розсердився, / **Плаче** Україна...», «Гайдамаки», [2, с. 132]).

До іншої з виділених підгруп, а саме підгрупи «фізичний стан», належать дієслова *здихати, конати, хиріти, лежати, нездужати, вмирати, лежати, пропадати, умирати, марніти* тощо. Ця лексико-семантична підгрупа максимально акцентує світ життя, яке гине. Причиною може бути як хвороба («**Нездужає Катерина, ледве-ледве дише...**», «Катерина» [2, с. 95]), так і несприятливі умови життя («**Не дай в неволі пропадати, / Летучі літа марне тратить.**», «Неофіти» [3, с. 246]). Часто ці дві умови поєднуються: «**І син / Алкід, ... / Гниє в неволі, в кайданах. / А [ти], прескорбная, не знаєш, / Де він канає, пропадає!**» («Неофіти» [3, с. 250]).

Сема «страждати» імпліцитно наявна у семантичній структурі всіх вищезгаданих номінацій. Проте у дієсловах на кшталт *терпіти, мордуватись, мучитися* вона виходить на перший план, об'єднуючи і моральні страждання («**У школі мучилось, росло...**», «А.О. Козачковському» [3, с. 59]), і фізичні («**Насипали в халяви жару... / «У тім'я цвяшок закатай!**» / «**Не витернів святої карі.**», «Гайдамаки» [3, с. 147]), і страждання, спричинені іншими людьми («**Бо й їм добре на чужині / Мурзи завдавали. / Мордувались сіромахи, / Плакали...**», «Іржавець» [3, с. 45]).

До архитипових засобів маніфестації значень погибелі, нещастя, занепаду належать дієслівні метафори *сохнути, в'янути, гнити* тощо («**В'яне, сохне сиротою / Де дітись, не знає...**», «На вічну пам'ять Котляревському» [2, с. 90]). Якщо крізь призму цих номінацій розглянути особливості художнього зображення України, виявляється, що *сохне, в'яне* сирота, дівчина, серце, краса, молодість, Дніпро, ставок, криниця, *гине* Україна, козачество, Гетьманщина, слава, люди, все на світі. Звернімо увагу на концептотвірну для художнього світу Шевченака метафору *сохнути* на позначення нещасливого життя всієї України. Ця метафора набуває своєї символічної значущості у зображених поетом типових ознаках українського культурного ландшафту: садків («**...повсихали / Сади зелені**», «І виріс я на чужині...» [3, с. 120]), ставків («**І в гаї / Ставочок чистий висихає**», «В казематі» [3, с. 15]), Дніпра («**Дніпро, брат мій, висихає, / Мене покидає**», «Розрита могила» [2, с. 253] тощо. Також

концептотвірною для поета є метафори *горіти*, *чорніти* як символ стражденного життя: «*Невесело / На горі палати / Почорніли*» («Княжна», [3, с. 34]), «*Село почорніло, / Боже небо голубеє / І те помарніло*» («N.N.» [3, с. 37]),

«*Село неначе погоріло, / Неначе люде подуріли, / Німі на панцину ідуть / І діточок своїх ведуть!*» («І виріс я на чужині...» [3, с. 120])

Наведені приклади свідчать про те, що метафори *сохнути*, *в'янути*, *гинути*, *чорніти* перетворюються на емкий символ всезагальної погібелі. Стилістично вони увиразнюються антонімічними метафорами на кшталт *цвісти*, *процвітати*, *розцвітати*, *зріти*. Звернімо увагу, що антитези трапляються у творах Т. Шевченка досить часто. Він ніби підкреслює негатив, порівнюючи його із кращим життям: «*Там десь милий чорнобривий / Співає, гуляє, / А я плачу, літа трачу, / Його виглядаю*» («Тополя» [2, с. 118]), «*Почорніло я, зелене, / Та за вашу волю... / Я знов буду зеленіти, / А ви вже ніколи / Не вернетесь на волю...*» («Ой чого ти почорніло...» [3, с. 143]).

Однією з причин поганого життя у творах Т. Шевченка, як, власне, і в його житті, є самотність – депресивний психічний стан, спричинений драматичними обставинами біографії, негативним соціальним контекстом, певними суб'єктивним чинниками: сирітське дитинство, кріпацтво, багаторічне розлучення з Україною, арешт і заслання, невлаштованість особистої долі. Цей стан відбився у темах і мотивах духовної та душевної самотності, відчутті покинутості, відчуженості, настроях ностальгії, туги, пригніченості, які проймають Шевченкову творчість наскрізь, од найраннішого періоду до останнього [1, с. 233–234]. Можемо говорити про самоту як трагічний розрив духовних зв'язків із людьми: «*А я, мов проклятий / Той Іуда, одринутий / І людьми і Богом, / Тиняюся, ховаюся...*» («Москалева криниця» [3, с. 238]); або самотність через відсутність родини чи домівки, причому інколи така самотність увиразнюється властиво соціальними та моральними чинниками: «*Ні з ким долю поділити, / Ні з ким заспівати; / Один, один сиротою / Мусить пропадати*» («Гайдамаки» [2, с. 173]). При цьому навіть дієслова з нейтральним значенням набувають негативної окраски завдяки вживаним

епітетам («**Тяжко** мені сиротою / на сім світі **жити**...» («Думка» [2, с. 84]).

Мотив волі – політичної, соціальної, індивідуальної – один із найпоширеніших у творчості Шевченка. Як і всі універсальні категорії, воля у нього має багато аспектів значення, постійно вступає у зв'язки з іншими універсальними категоріями й у динаміці творчості наповнюється дедалі багатшим змістом [1, с. 76–78]. Відсутність волі найчастіше виражається заперечними формами дієслів на позначення щасливого, вільного життя («**Чом він не гуляє?** / **Чому не п'є з козаками?** / **Чому не співає?**», «Гайдамаки» [2, с. 185]), граматичними формами минулого часу на позначення дії, яка відбувалася у минулому і більше не відбувається («**Згада козак Гетьманцину,** / **Згада та й заплаче!** / **Було колись, панували,** / **Та більше не будем!**...», «Тарасова ніч» [2, с. 89]), або, рідше, майбутнього часу на позначення дії, відсутньої на момент мовлення, але можливої і з надією очікуваної у майбутньому («**Як виріжуть гайдамаки** / **Ляхів в Україні,** / **Як він буде панувати,** / **Коли не загине,**», «Гайдамаки» [2, с. 146]). Як бачимо, в такому вживанні часто трапляється номінація *панувати*, яка в поезії Т. Шевченка має переважно позитивне значення: «жити вільно на своїй землі, бути її хазяїном» – такий бажаний стан, втрата якого є причиною нещасливого життя.

Однак, на відміну від дієслова *панувати*, іменники *пан*, *панщина* мають і негативні конотації: «**А вона все в'яла,** / **Та нашого злого пана** / **Кляла-проклинала** («Лілея» [2, с. 375]); «**А онде під тином** / **Опухла дитина, голоднеє мре,** / **А мати пшеницю на панщині жне** («Сон» [2, с. 169]); «**Там батько, плачучи** з дітьми / **(А ми малі були і голі),** / **Не витернів** лихої долі, / **Умер на панщині!**.. («Якби ви знали, паничі...» [3, с. 120]). Саме тому словообрази *пан*, *панщина* увиразнюються оцінними епітетами *проклятий*, *заклятий*, *злий*, *лукавий*, *неситий* тощо. Пани у поета є однією з причин страждань. «Пани в Шевченка – це чужі, зайшли та свої недолюдки, що розкошують у награваному добрі, а довколишній світ роблять для людей пекельним» [1, с. 57]: «**Тисячами гинуть** / **Голоднії люде.** / **А скирти гниють.** / **А пани й полову жидам продають.** / **Та голоду раді,** / **та Бога благають,** / **Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав**» («Княжна» [3, с. 31]);

Особливу увагу поет приділяв зображенню долі української жінки. Тут на перший план виходять проблеми нещасливого кохання, від якого «...поклони тяжкій б'ючи, **ридала, билася**... («І виріс я на чужині» [3, с. 217]), від якого «...не їла три дні й не пила, ... аж тиждень так собі **нудила**...» («Петрусь» [3, с. 219]); довгого незаміжнього життя, коли «...**страшно дівувати, увесь вік свій дівувати, ні з ким не кохатись**... («Не тополю високою» [3, с. 149]); розлуки з коханим, коли «...**дівчина, що милого щодень виглядає, в'яне, сохне сиротою, де дітись, не знає**...» («На вічну пам'ять Котляревському» [2, с. 90]); раннього, небажаного шлюбу, коли «...не слухала стара мати, робила, що знала – **дивилася чорнобрива, сохла і мовчала**...» («Тополя» [2, с. 116]); важкої праці, коли «...**дівчина-сиротина у наймах марніє**...» («Ой умер старий батько» [3, с. 160]); розлуки з дитиною, коли «...**мусила вона сидіть коло острога. Ждать, і ждуть, як Бога з неба виглядять свого сина**...» («Неофіти» [3, с. 251]), нещасливої долі дитини, коли мати «...**все журилась і ... на дитину, дивилась, дивилась і плакала**...» («Лілея» [2, с. 374]). Здебільшого нещасливою є любов і доля української покритки, яку Т. Шевченко сприймає як кульмінацію та жахливий наслідок «анти любові», як злочинний вияв несправедливості, людської злоби, моральної деградації. Позашлюбна, грішна любов – явище споконвічне, але у тому варіанті покритки, який постає у творах поета, проблема набуває національного характеру, типово українського, на що були свої причини, передовсім підколоніальний стан України й відповідні міжнаціональні взаємини, конфлікти, норми життя [1, с. 198–199]. У поезії Т. Шевченка покинуті напризволяще панами чи москалями, часто народивши позашлюбну дитину, нещасні жінки, від яких відмовляються навіть батьки, *гинуть, плачуть, пропадають, нездужають, жураються, блудять* тощо.

Як бачимо, нещасливе життя в творчості Т. Шевченка окреслене в таких координатах, як самотність, моральні і фізичні страждання, відсутність волі, віддаленість від рідної землі, рідного дому, важка праця, нещасливе кохання, розлука з дітьми, з рідною землею. Показовими є образи блукання, суму, плачу, загибелі, усихання, розлуки. тощо, які характеризують нещасливе життя українського народу. Розглянуті лексико-семантичні підгрупи, що є

базовими для творення та вираження на лексичному рівні ідеї нещасливого життя становлять важливий фрагмент поетичного словника Шевченка. Їх вживання тісно пов'язане з головними темами і ідеями Шевченкової поезії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / Ю. Барабаш, О. Боронь, І. Дзюба [та ін.]; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Наук. думка, 2008. – 376 с.
2. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / Тарас Григорович Шевченко; редкол. : М.Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2001. Т.1 : Поезія 1837 – 1847. – 784 с.
3. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / Тарас Григорович Шевченко; редкол. : М.Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2001. – Т.2 : Поезія 1847 – 1861. – 784 с.

М. БОБРО

ГЛАГОЛЬНАЯ ЛЕКСИКА КАК ХУДОЖЕСТВЕННОЕ СРЕДСТВО ВЕРБАЛИЗАЦИИ ИДЕИ НЕЩАСЛИВОЙ ЖИЗНИ В ПОЭЗИИ Т. ШЕВЧЕНКО

В статье рассматривается глагольная лексика как художественное средство вербализации идеи несчастливой жизни в поэзии Т. Шевченко. Выделены лексико-семантические подгруппы глаголов, обозначающих несчастливую жизнь и страдания, охарактеризованы особенности их употребления для художественного воплощения соответствующей темы в поэтических произведениях автора на украинском языке. Проанализирована специфика использования отдельных глагольных номинаций, составляющих важный фрагмент поэтического словаря поэта в контексте базовых для художественного универсума Т. Шевченко идей, ценностных характеристик мира и человека.

Ключевые слова: художественный мир Т. Шевченко, несчастливая жизнь, лексико-семантическая группа, метафора.

М. BOBRO

VERBAL LEXIS AS AN ARTISTIC MEANS OF VERBALIZATION OF THE IDEA OF UNHAPPY LIFE IN THE POETRY BY T. SHEVCHENKO

The idea of depicting unhappy life is crucial for Taras Shevchenko's poetry. Representing the idea of Ukrainian life as unhappy and non-harmonious, the poet relied on the lexical wealth of the Ukrainian language and basic parameters of the national linguistic worldview where it is associated with such concepts as grief, misfortune, suffering; difficult life conditions; bad health; poverty; hard, exhausting work etc. The analysis is based on about 130 verbs that are part of the lexical-semantic group "unhappy life" and have been taken from T. Shevchenko's poems by complete sampling.

The main elements of the poet's vocabulary that express the theme of unhappy life are the words like *сумувати*, *нудити*, *погибати*, *в'янути*, *сохнути*, *тужити*, *журитися*, *блудити*. Some lexical-semantic subgroups can be singled out, among them subgroups indicating movement (*блукати*, *мандрувати*), psychological condition (*сумувати*, *каратись*), physical condition (*хиріти*, *пропадати*), social, physical or moral suffering (*терпіти*, *мордуватися*) etc.

Verbs denoting movement (*блукати*, *блудити*, *проблукати*, *мандрувати*, *тинятися*) make an important part of T. Shevchenko's poetic vocabulary. In his poems, people often roam looking for happiness. But having to go a long way often means death, unhappiness, it deprives people of the chance to be with their dearest relatives or beloved. The verbs denoting such life are often intensified by negative epithets or contexts with pejorative semantics.

Unhappy life is depicted by verbs describing negative emotions (*сумувати*, *квилити*, *плакати*, *ридати*, *нудити*, *журитися*, *каратися*, *стогнати*), which are not uncommon. Such emotional condition characterizes the modus of existence of Ukrainian world as a world full of sadness, crying and sorrow. The idea of unhappy life as a life that is dying is expressed by verbs denoting bad health (*здихати*, *конати*, *хиріти*, *пропадати*, *марніти*) and such metaphors as *сохнути*, *в'янути*, *гнити* etc.

Other reasons for bad life in T. Shevchenko's poems, as well as often in his own life, are loneliness and absence of freedom – political, social and individual. The latter is often expressed by negative forms of the verbs representing happy life, like *гуляти*, *співати*, *панувати* etc.

Thus, unhappy life is a fundamental concept for the poet's works and is outlined in the coordinates of moral and physical suffering, being far from native land or home, exhausting work, loneliness, absence of freedom and others.

Key words: T. Shevchenko's artistic world, unhappy life, lexical-semantic group, metaphor.